

Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

pod redakcją
Marka Chmaja

2. wydanie

Oficyna

a Wolters Kluwer business

seria akademicka

Niniejsza **darmowa publikacja** zawiera jedynie fragment pełnej wersji całej publikacji.

Aby przeczytać ten tytuł w pełnej wersji [kliknij tutaj](#).

Niniejsza publikacja może być kopiowana, oraz dowolnie rozprowadzana tylko i wyłącznie w formie dostarczonej przez NetPress Digital Sp. z o.o., operatora [sklepu na którym można nabyć niniejszy tytuł w pełnej wersji](#). Zabronione są jakiegokolwiek zmiany w zawartości publikacji bez pisemnej zgody NetPress oraz wydawcy niniejszej publikacji. Zabrania się jej od-sprzedaży, zgodnie z [regulaminem serwisu](#).

Pełna wersja niniejszej publikacji jest do nabycia w sklepie internetowym [Salon Cyfrowych Publikacji ePartnerzy.com](#).

**Wolności i prawa
człowieka
w Konstytucji
Rzeczypospolitej
Polskiej**

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

pod redakcją
Marka Chmaja

2. wydanie

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2008

Poszczególne rozdziały napisali:

Małgorzata Augustyniak – I

Stanisław Bułajewski, Marcin Dąbrowski – VII

Marek Chmaj – II, III

Joanna Juchniewicz, Marcin Kazimierczuk – VI

Dorota Lis-Staranowicz – VIII

Dobrochna Ossowska – IV

Bogna Przybyszewska-Szter – V

Wydawca:

Magdalena Górniewicz

Skład, łamanie:

Anna Atanaziewicz

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2008

ISBN: 978-83-7526-825-6

2. wydanie

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. (022) 535 80 00

31-156 Kraków, ul. Zacisze 7

tel. (012) 630 46 00

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	7
Rozdział pierwszy	
Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka	9
1. Pojęcie wolności i praw człowieka	9
2. Geneza praw i wolności człowieka	15
2.1. Aspekt filozoficzny	15
2.2. Aspekt normatywny	22
Rozdział drugi	
Źródło wolności i praw człowieka	28
1. Pojęcie i istota godności człowieka	28
2. Godność człowieka w aktach prawa międzynarodowego	30
3. Godność człowieka w konstytucji	33
4. Godność człowieka w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej	39
Rozdział trzeci	
Równość wobec prawa	44
1. Istota zasady równości i jej rozwój	44
2. Zasada równości i niedyskryminacji w deklaracjach i umowach międzynarodowych	48
3. Zasada równości i niedyskryminacji w Polsce	52
4. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	64
Rozdział czwarty	
Status obywatela i cudzoziemca w państwie	69
1. Przynależność państwowa a obywatelstwo	69
2. Obywatelstwo	70
2.1. Obywatelstwo polskie	71
2.2. Nabycie obywatelstwa polskiego	73
3. Utrata obywatelstwa polskiego	78
4. Stwierdzenie posiadania lub utraty obywatelstwa polskiego	80
5. Sytuacja prawna cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy w Polsce	80
5.1. Odmowa nadania statusu uchodźcy	87
5.2. Prawa i obowiązki cudzoziemców, którym nadano status uchodźcy	91

6. Azylanci.....	92
7. Pobyt tolerowany.....	93
8. Ochrona czasowa cudzoziemców	95

Rozdział piąty

Wolności i prawa osobiste	97
1. Zagadnienia ogólne	97
2. Wolności i prawa osobiste w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.....	98

Rozdział szósty

Wolności i prawa polityczne	114
1. Wprowadzenie.....	114
2. Wolność zgromadzeń.....	115
3. Wolność zrzeszania się	120
3.1. Wolność zrzeszania się w związkach zawodowych i innych organizacjach.....	123
3.2. Wolność zrzeszania się w partiach politycznych	129
4. Dostęp do służby publicznej	132
5. Prawo do informacji.....	135
6. Prawa wyborcze.....	139
7. Prawo do składania petycji, wniosków i skarg.....	147

Rozdział siódmy

Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne	151
1. Prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia	153
2. Wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy.....	161
3. Prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy oraz prawo do wypoczynku	165
4. Prawo do zabezpieczenia społecznego.....	168
5. Prawo do ochrony zdrowia	171
6. Prawo osób niepełnosprawnych do pomocy władz publicznych	174
7. Prawo do nauki.....	176
8. Ochrona rodziny	181
9. Ochrona dziecka.....	184
10. Wolność twórczości artystycznej, badań naukowych i nauczania oraz dostępu do dóbr kultury	188
11. Ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne.....	190
12. Prawa i wolności mieszkaniowe.....	193
13. Ochrona konsumentów, użytkowników i najemców	196

Rozdział ósmy

Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw	199
1. Prawo do sądu	199
2. Skarga konstytucyjna.....	207
3. Prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich.....	219
4. Prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej.....	225

SŁOWO WSTĘPNE

Wejście w życie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wniosło do polskiego prawa systemowe uregulowanie kwestii wolności i praw człowieka. Przede wszystkim ustrojodawca odszedł od praktyki wcześniejszej i określił, że przepisy konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że sama konstytucja stanowi inaczej. W ten sposób wprowadzono mechanizm pozwalający na skuteczniejszą ochronę naruszonych wolności lub praw.

W polskiej literaturze prawniczej nie ma zbyt wielu opracowań poświęconych ściśle wolnościom i prawom człowieka w przepisach Konstytucji RP. Uzupełniając ofertę rynku wydawniczego w tym zakresie, staramy się przedstawić czytelnikom przede wszystkim problematykę konstytucyjno-ustrojową. Świadomie zrezygnowaliśmy przy tym z przedstawiania obowiązków konstytucyjnych jako będących poza zakresem przedmiotowym określonym w tytule. Poza kilkoma wyjątkami pominęliśmy również rozważania komparatystyczne, chcąc przede wszystkim skupić się na rozwiązaniach przyjętych w prawie krajowym.

Duży nacisk autorzy położyli na klarowność i jasność wywodów, co zresztą wynika między innymi z dydaktycznych celów opracowania. Adresatem niniejszej publikacji są przede wszystkim praktycy prawa, adwokaci, radcowie prawni, sędziowie i prokuratorzy, a także studenci studiów administracyjnych i prawniczych oraz politologii i stosunków międzynarodowych. Publikacja ta może być również przydatna dla dziennikarzy.

Prezentowane opracowanie składa się z ośmiu rozdziałów tworzących komplementarną całość. W rozdziale pierwszym, mającym charakter obszernego wprowadzenia do dalszych rozważań, przedstawiono pojęcie, istotę oraz genezę praw i wolności człowieka, począwszy od czasów najdawniejszych aż po współczesność.

W rozdziale drugim, zatytułowanym „Źródło wolności i praw człowieka”, opisano pojęcie i istotę godności człowieka, a także godność w aktach prawa międzynarodowego, konstytucji oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego RP. Zwrócono tam uwagę na fakt, że ostatnio w orzecznictwie Trybunału godność zaczyna być traktowana jako prawo podmiotowe.

Treścią rozdziału trzeciego jest zasada równości wobec prawa. Autor przedstawił istotę zasady równości i jej genezę, zasadę równości i niedyskryminacji w deklaracjach i umowach międzynarodowych, w prawie polskim oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego.

Rozdział czwarty został poświęcony statusowi obywatela i cudzoziemca w państwie. Autorka przedstawiła istotę przynależności państwowej i obywatelstwa, a następnie

określiła sposoby nabycia obywatelstwa polskiego i utraty tego obywatelstwa, a także sytuację prawną cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy w Polsce.

W kolejnych rozdziałach przedstawiono — zgodnie z systematyką określoną w Konstytucji RP — wolności i prawa osobiste (rozdział piąty), wolności i prawa polityczne (rozdział szósty) oraz wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (rozdział siódmy). Autorzy przedstawiali regulacje prawne, a także w szerokim zakresie czerpali z dorobku doktryny prawa, jak i orzecznictwa sądów oraz Trybunału Konstytucyjnego.

Pracę zamyka rozdział ósmy, zatytułowany „Konstytucyjne środki ochrony wolności i praw”. Przedstawiono w nim prawo do sądu, skargę konstytucyjną, prawo wystąpienia do Rzecznika Praw Obywatelskich oraz prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organów władzy publicznej.

Autorami opracowania są pracownicy Katedry Prawa Konstytucyjnego i Historii Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Marek Chmaj

POJĘCIE, ISTOTA ORAZ GENEZA WOLNOŚCI I PRAW CZŁOWIEKA

1. Pojęcie wolności i praw człowieka

Wolności i prawa nie należą do kategorii dających się ująć w proste formuły. Wynika to z wielu przyczyn, wśród których najważniejszymi są: 1) niejednoznaczność pojęć, funkcjonujących zarówno w dyskursie naukowym, normatywnym, jak i potocznym; 2) otwarty charakter, zmieniający się wraz z rozwojem wiedzy o człowieku, rozwojem społecznym, moralnym i kulturowym ludzkości.

**trudności
w definiowaniu
praw człowieka**

Brak precyzyjnych definicji oprócz oczywistych niedogodności ma jednak tę zaletę, że wywołuje dyskusje wokół treści praw człowieka, co w rezultacie daje możliwość ich doskonalenia, redefiniowania, wprowadzania modyfikacji wynikających z konieczności dostosowania do zmieniającej się rzeczywistości. Należy zaznaczyć, że nie chodzi tutaj o wyeksponowanie względnego charakteru praw człowieka, gdyż ich istota, cel oraz wartości, jakie chronią (aspekt aksjologiczny i teleologiczny), zasadniczo nie podlegają relatywizacji, nie budzą wątpliwości i są dość już silnie zakorzenione w społecznej świadomości, jak również w aktach prawa państwowego i międzynarodowego. Niemniej pewien stopień elastyczności w definiowaniu praw człowieka pozwala na stworzenie szerszej perspektywy porozumienia odnośnie do ich treści, co nie pozostaje bez znaczenia dla stopnia ich akceptacji przez przedstawicieli różnych kręgów kulturowych. Należy jednak zaznaczyć, że oscylowanie między dogmatem a kompromisem w pojmowaniu praw człowieka ma swoją granicę, której nie wolno przekroczyć ani władzy politycznej, ani większości. Granicę tę wyznacza katalog podstawowych praw i wolności, które nie podlegają żadnym ograniczeniom. Traktuje się je jako przyrodzone, niezbywalne prawa jednostki, takie jak: prawo do życia, wolność osobista, własność, równość, bezpieczeństwo. W obszarze, jaki obejmują, można mówić o swoistym fundamentalizmie praw człowieka¹.

¹ Szerzej na ten temat: A. Michalska, *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*, Warszawa–Poznań 1982, s. 113.

Współcześnie respektowanie praw człowieka uznawane jest za istotny warunek sprawiedliwego funkcjonowania ładu państwowego. Stąd też mają one duże znaczenie przy projektowaniu konstytucji. Zachodzi tu konieczność uzgodnienia prawa wewnętrznego z międzynarodowym systemem praw człowieka, co pociąga za sobą nie tylko wprowadzenie przepisów o określonym brzmieniu, ale także konsensus wokół ustaleń natury aksjologicznej². Należy przy tym podkreślić, że współczesne rozstrzygnięcia dotyczące właściwości praw człowieka nie były dedukowane z jakiejś założonej apriorycznej koncepcji, lecz wyływały głównie z reakcji na wyrządzone zło, takie jak masowe zbrodnie, dyskryminacje, odmawianie niektórym statusu bycia człowiekiem. Ta swoista ateoretyczność praw człowieka zwiększa ich potencjał adaptacyjny. Sprawia, że na płaszczyźnie praktycznej (w polityce, systemach normatywnych) są one coraz powszechniej uznawane, choć w aspekcie teoretycznym nawarstwiają się niejasności związane z analizą ich treści. Pomocne w ich wyjaśnieniu jest interdyscyplinarne podejście, uwzględniające zwłaszcza dorobek nauk antropologicznych, prawnych, politycznych i społecznych.

Systematyzacja teoretyczna wymaga ustalenia zakresu pojęciowego kategorii praw i wolności człowieka. Terminy te dość często przenikają się i bywają ze sobą łączone. Podział na prawa i wolności człowieka nie zawsze jest ostry i w pewnych przypadkach trudno jest przeprowadzić między nimi wyrazistą linię demarkacyjną³.

Analizując pojęcie **praw człowieka**, należy uwzględnić rozróżnienie prawa w znaczeniu **przedmiotowym**, jako zespół norm obowiązujących w danym miejscu i czasie, oraz w znaczeniu **podmiotowym**, określającym sytuację prawną jakiegoś podmiotu. Bez wątplenia współczesne prawa człowieka funkcjonują w znaczeniu przedmiotowym. Jednocześnie konkretnemu prawu człowieka może być nadana ranga prawa podmiotowego. „Czyjeś prawo” oznaczałoby wówczas przysługujące komuś roszczenie do świadczenia ustalonego w akcie normatywnym. Stanowiłoby funkcjonalne powiązanie wolności, uprawnień i kompetencji; tworzyłoby sytuację prawną jakiegoś podmiotu ze względu na normy prawne⁴. Tak rozumiane „prawo do czegoś” wynika z istnienia dwustronnej relacji zobowiązującej jedną stronę do spełnienia określonego świadczenia, zaś drugą obdarzającą uprawnieniem do tegoż świadczenia. Obowiązuje tu zasada, że można domagać się tego, co głosi ustawa. Prawo gwarantuje nam coś, co można egzekwować bez żadnego zażenowania, coś, co po prostu słusznie się nam należy. Akt normatywny dotyczący prawa określonego podmiotu powinien: 1) wymieniać przysługujące prawa, 2) określać, kto, komu i co ma świadczyć, 3) gwarantować realność świadczenia, w tym także możliwość jego dochodzenia przed organami sądo-

² Por. M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka* (w:) L. Wiśniewski, *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, Warszawa 1997, s. 10.

³ Por. *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, pod red. B. Banaszką, A. Preisnera, Warszawa 2002, s. 27.

⁴ A. Redelbach, *Prawa naturalne — prawa człowieka — wymiar sprawiedliwości. Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000, s. 93.

wymi i administracyjnymi⁵. Dla obywatela danego państwa „prawo” oznacza, że ustawodawca ma możliwość uregulowania wszelkich przejawów korzystania z owego „prawa”, zaś podmioty objęte jego regulacją nie mogą wykraczać poza wyznaczone im granice.

Z kolei pojęcie **wolności** może być rozpatrywane zarówno przez pryzmat filozofii, jak i prawa. W aspekcie **filozoficznym** wolność jest rozumiana bardzo szeroko, należy do terminów wieloznacznych, wymykających się ostatecznemu zdefiniowaniu⁶. Przyjmując bardzo ogólne założenie, wolność jest wartością autonomiczną, sprowadzającą się do możliwości niezależnego podejmowania decyzji i ich realizacji. W najbardziej podstawowym ujęciu stanowi syntezę: wolności **negatywnej**, czyli wolności **od** — przeciwstawiającej się nadmiernej zależności od zbiorowości, państwa, innych osób oraz wolności **pozytywnej**, **do** — realizowanej poprzez aktywność jednostek. Ujęcie **normatywne** uwzględnia te dwie kategorie wolności. Określa pewną sferę działań niezakazanych przez ustawodawcę, w której człowiek może postępować według swojej woli, bez ingerencji jakiegokolwiek władzy⁷, zakłada się bowiem, że dozwolone jest wszystko to, co nie jest zakazane. Zwykle przyjmuje się, że ograniczeniami tak rozumianej wolności jest szkoderie innym lub brak możliwości równego korzystania z wolności przez wszystkich. W sferze wolnej od ograniczeń nie ma już konieczności wyszczególniania tego, co można czynić. Obywatele, realizując swoje wolności, nie muszą szukać w obowiązującym prawie zezwolenia, wystarczy, że nie ma norm zakazujących jakiejś aktywności.

Warto zauważyć, że początkowo prawa człowieka pojmowano głównie jako klasyczne negatywne wolności, koncentrujące się na ograniczeniu ingerencji państwa w sprawy jednostki. Wraz z rozwojem idei praw człowieka zwiększało się postrzeganie jednostki przez pryzmat jej praw do czegoś (wolność pozytywna). Uwypuklona została kreatywna rola człowieka jako podmiotu zdolnego kształtować swoje życie i wpływać na rzeczywistość.

W kontekście rozważań dotyczących praw i wolności człowieka pojawiają się też problemy związane z ustaleniem granic i warunków stwarzających możliwość równej, sprawiedliwej ich realizacji. Pojawia się kwestia odpowiedzialności jednych wobec drugich, czy też kwestia ochrony człowieka przed jego suwerennymi działaniami wymierzonymi przeciwko sobie (eutanzja, samobójstwo, zażywanie narkotyków). Biorąc pod uwagę te oraz inne wątpliwości wokół pojmowania praw i wolności, nietrudno zauważyć, że ich artkulacja oraz realizacja powinna być procesem, w którym uczestniczy wiele podmiotów dążących do wypracowania wspólnego konsensusu.

Chociaż prawa człowieka nie dają się ująć w zamknięte formuły definicyjne, to można próbować je opisać przez analizę:

wolność w ujęciu
filozoficznym

wolność
pozytywna
i negatywna

problem granic
ochrony praw
człowieka

⁵ Por. tamże, s. 58–59.

⁶ Biegunowo odmienne podejścia do wolności można przytoczyć na przykładzie dwóch nurtów: **indeterministycznego** (np. Demokryt, Epikur, Tomasz z Akwinu, Nietzsche), głoszącego, że człowiek posiada wolną wolę niezależną od czynników zewnętrznych; **deterministycznego** (np. stoicy, Spinoza, Hobbes, Hegel, Marks), negującego możliwość działania wolnej woli, gdyż jest ona zależna od czynników zewnętrznych, takich jak biologia, ekonomia, los itp.

⁷ Por. *Konstytucyjne wolności i prawa w Polsce*, t. I, *Zasady ogólne*, pod red. M. Chmaja, Zakamycze 2002, s. 11.

Niniejsza **darmowa publikacja** zawiera jedynie fragment pełnej wersji całej publikacji.

Aby przeczytać ten tytuł w pełnej wersji [kliknij tutaj](#).

Niniejsza publikacja może być kopiowana, oraz dowolnie rozprowadzana tylko i wyłącznie w formie dostarczonej przez NetPress Digital Sp. z o.o., operatora [sklepu na którym można nabyć niniejszy tytuł w pełnej wersji](#). Zabronione są jakiegokolwiek zmiany w zawartości publikacji bez pisemnej zgody NetPress oraz wydawcy niniejszej publikacji. Zabrania się jej od-sprzedaży, zgodnie z [regulaminem serwisu](#).

Pełna wersja niniejszej publikacji jest do nabycia w sklepie internetowym [Salon Cyfrowych Publikacji ePartnerzy.com](#).